

KADINLARIN SİYASAL HAKLARI

Prof. Dr. Bülent DÄVER

20 nci yüzyıla gelinceye değin kadınların siyasal ve toplumsal hayattaki rolleri hemen her toplumda dar ve kapalı kalmıştır. Bugün kitle demokrasilerinde ve çok yönlü kuvvetlerin hakim olduğu demokratik-plüralistik toplumlarda kadınların büyük etkinlik gösterdiklerini görüyoruz. 18 nci yüzyılda başlayıp, 19 ncu yüzyılda güç kazanan feminist akımlar modern Anayasacılık hareketleriyle birleşerek kadınların hak ve statülerini geri dönülmez şekilde perçinlemiş bulunuyor. Bu, aslında uzun bir tarihî ve toplumsal gelişmenin sonucudur. Biz bu tebliğimizde Batıda ve Doğuda, özellikle yeni Türkiye Cumhuriyetinde, kadının durumuna, gelişen toplumsal statüsüne ve siyasal haklarına değinmek istiyoruz. (1)

I. BATIDA KADIN HAKLARI

A. Hıristiyanlıktan Önce :

Hıristiyanlıktan önce Avrupa'da kadın hakları konusunda ileri bir anlayışın var olduğu söylenemezdi. Tersine, Töton-Cermen kavimlerinde kadına bir süs, zevk aracı ya da ev eşyası gibi bakıldığını biliyoruz. İlkel-geleneksel toplumların hemen hepsinde kadının statüsünü erkeğe nazaran aşağı tutmak gelenek olmuştur. Tötonler-Cermenler bu anlayışın dışına çıkmamışlardı.

B. Hıristiyanlık :

Hıristiyanlık da, sanıldığı gibi aksine, kadın ve kadın hakları konusunda büyük bir değişiklik getirmedir. St. Augustinus gibi din azizlerinin de etkisiyle geliştirilen dinî kurama göre, kadın günahkârdır. İnsanoğlunun cennetten kovulmasına, yediği elma ile kadın

(1) Bu konuşma R. C. D. ülkeleri kadın hakları derneklerinin 14.11.1968 tarihinde Ankara Türk Standartlar Enstitüsünde düzenlediği toplantıda yapılmıştır.

sebepe olmuştu. «Bu ilk günah» ın kefareti ödenmeliydi. Kadının kapalı kalarak, örtünerek, bir köşeye çekilmesi ve ruhunu arıtması gerekti. İsmet ve iffetin (bekâretin) korunması, bu alanda yapılacak en önemli işti. Katolik kilisesi zaman zaman çıkardığı dinî buyruqlarla kadının bu kapalı alandan çıkmamasını sağlamaya çalışıyordu. Ortaçağın feodal örgütü, kilisenin ruhanî plândaki direktiflerini toplumsal açıdan tamamlıyor, kadını şatolarda, burglarda yaşayan bir «hayal kadın», romantik tip olarak canlandırıyor.

Rönesans hareketi din ve feodalitenin kadın için çizdiği kader çizgisine isyanın ilk ifadesi olmuştur denilebilir. O zamana kadar gözlerden uzak tutulmak istenen kadın vücudu, Rönesansla birlikte san'at alanında açıklığa çıktı. Botiçelli gibi ressamlar kadın vücudunu, tıpkı Antikitede olduğu gibi, cüretkâr fırça darbeleriyle açarken, heykeltıraşlar da mermerle oynuyarak ana, sevgili, eş, kadını canlandırdılar.

Kadın konusunda, hafif de olsa, bir başka değişmeyi Reform hareketi hazırladı. Özellikle Püritanizm akımı insanlığın kadın anlayışına yeni bir anlam getirdi. Kadının saflığı ve temizliği gene ana ilke olmakla beraber kadınlara mal, mülk edinme, hak ve borçlara sahip olma gibi medenî haklar tanındı. Ancak erkeklere verilen siyasal haklar kadınlar için halâ «yasak bölge» sayılıyordu.

19 ncu Asrın Victoria İngilteresi, geniş ölçüde bu püritanist kavrayışa sadık kaldı. «Hanımefendi», «asil kadın» (Lady) tipi örnek sayılmakla beraber, kadının toplumsal ve özellikle siyasal statüsünde tutucu bir tutum takınıldı.

C. Endüstri ve Toplum Devrimleri Karşısında Kadın

Kadın ve kadın hakları konusunda en büyük ve köklü değişmeye şüphesiz endüstri devrimi sebep oldu. Buharın bulunuşu, makinanın ekonomik alanda uygulanması, fabrika hayatının doğması ve kadının da bir işgücü olarak, erkek gibi, atölye ve fabrikalarda çalışmaya başlaması o zamana kadar kıskançlıkla esirgenen bir takım hakların kadınlara tanınması sonucunu doğurdu.

Bu alanda bir başka adım Fransız Devrimiyle atıldı. 1789 İnsan ve Vatandaşlık Hakları Demeci erkek ve kadın ayrımı olmaksızın bütün insanlara eşit haklar vadediyordu. Devrimin bu mesajı kadınlar arasında sempatiyle karşılandı. Aslında kadınlar Temmuz ihtilâline katılmışlar ve üç renkli bayrağın zaferinde onların

da payı olmuştu. 14 Temmuzda Bastille'e saldıran halk kitleleri arasında kadınları gösteren Delacroix'nın tablosu hak isteyen yeni kadını canlandırmaktadır.

Kadın hakları konusunda J. S. Mill'in 1869'de yayınladığı «The Subjection of Women» (Kadınların Esareti) yaprakçasının (risalesinin) kadın hakları konusunda dikkate değer bir aşama teşkil ettiğini burada belirtmek gerekir.

Fakat fikir yönünden, kadınların acıklı sayılacak toplumsal durumlarına karşı en sert antitezi ileri sürenler Anarşistler ve Ütopyacı Sosyalistler olmuştur denilebilir. Ancak anarşist ve sosyalistlerin protestosu kadına «serbest cinsî hayat» hakkı tanıyan bir aşırılığa ulaşıyor ve bu haliyle adetâ geleneksel aile kurumunun temellerine konmuş bir dinamit manzarası gösteriyordu. Yeni anlayışa göre, her hakka sahip olan kadın kendi vücudu üzerinde de dilediği gibi tasarruf etmekte serbestti; kadın tamamiyle hürdü, ona kimse karışamazdı.

Feminist akımlar 20 nci Asırda, Batının birçok ülkelerinde kadının tam anlamıyla kurtuluşuna, özgürlüğüne yol açmıştır. Modern anayasalar ve kanunlar işte bütün bu akımların etkisiyle kadınlara geniş bir haklar kataloğu sunmuş bulunuyor. Bu hakların başlıcaları, seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, kamu görevlerine atanma hakkı, (memur, yargıç v.b. olabilme) toplumsal haklar ve medenî haklar (evlenmede, boşanmada eşit haklar) ve miras ve mülkiyet haklarında eşitlik olarak özetlenebilir. Bütün bu haklar arasında siyasal hakların kadınlara en son tanınan haklar olduğuna önemle işaret edelim. 1900 yıllarında Kuzey Avrupa ülkelerinde (Finlândiya, Norveç, Danimarka) başlayan kadınların siyasal hayata katılmaları hareketi, Birinci Dünya Savaşı sonunda, A.B.D. ne sıçramış ve 1919 yılında Anayasanın değiştirilmesiyle (19 uncu değişikliği) Amerikan kadınları da siyasal haklara kavuşmuşlardı. Amerikan kadınları eşit eğitim hakkını, daha önce, 1833 yılında elde etmişlerdi, öte yandan İngilterede de kadınların siyasal haklara sahip olmaları ancak I. Dünya Savaşı sonunda mümkün olabilmiştir. Çalışma hakkına eşit olarak sahip olan Amerikan kadınları, uygulamada, erkeklere göre daha az oranda iş hayatına katılmaktadırlar.

D. Aşırı Liberal Görüşleri ve Tepkileri

Kadın haklarındaki genel gelişmeye böylece işaret ettikten sonra bir noktaya daha değinmek gerekiyor: Kadınlar artık günümüz-

de yalnızca medenî ve toplumsal haklarla yetinmemişler, bir adım daha ileri giderek, fizyolojik-fizikî alanda da erkeklerle eşit hak iddiasında bulunmağa başlamışlardır. Toplumun yerleşmiş, geleneksel kuralları dışına taşan ve genel kurala aykırı düşen bu isteğe Bertrand Russell, H. G. Wells gibi düşünürlerin de katılması dikkate değer bir olaydır.

Modern tıp, psikiyatri, ve psikanaliz alanındaki çalışmalar bu konuda yeni gelişmeler ortaya çıkarmış, kadın ve erkeğin serbest rızalarıyla sona eren «arkadaşlık evliliği» yahut Fannie Hurst'ün sağlık verdiği «ziyaret evliliği» gibi yeni «serbest birleşme» görüşleri kadınların hak eşitliği adına ileri sürülmüştür. Bu akıma bazı entellektüel doktor ve yargıçlar da katılmıştır. Bütün bu istekler şüphesiz 1920 lerin «kaybolmuş» ya da 1960 ların «modern caz kuşaklarının» temsilcisi sayılan «âsi kadın» adına yapılıyordu. Kısa süre içinde bu görüşlerin toplumsal hayatta bazı olumsuz sonuçlar doğurduğu görüldü. Örneğin A.B.D. nde İç Harpten sonra boşanma nisbeti çok arttığı gibi, «kızlık» kavramına eskiden yüklenen değer de bir zayıflama belirdi. Savaşlar bu gidişi daha da hızlandırdı.

1917 Rus Devrimi, kadın hakları konusundaki aşırı akımların etkisiyle, boşanmayı ve çocuk düşürmeyi «çarşıdan bir şapka almak» kadar basit bir iş saymıştı. Devrimcilerin Lenin'i bile ürküten «bir bardak su» teorisi kadın erkek eşitliğinin ve ilişkilerinin toplumsal hayatta nasıl aşırı uçlara itildiğini açıkca gösteriyordu.

Kadın hakları alanında ortaya atılan aşırı liberal-anarşist görüşler faşizm ve nasyonal sosyalizmin şiddetli direnmesiyle karşılaşmıştır. Solcu fikir akımlarının tersine sağcı diktatoryalar bütün güçleriyle başka bir aşırı uca koşmuşlar, kadın haklarını kısmağa çalışmışlardır.

Nasyonal Sosyalizm, Cermenlerin meşhur 3 K kuralını (Kirche, Küche, Kinder) «Kilise, Mutfak, Çocuk» diriltmeğe çalışmış, kadınların özellikle siyasal hayatta etkin rol almalarını hiç hoş karşılamamıştı. (Ne gariptir ki, 1933 yılında Hitler'in iktidara gelişinde kadın seçmenlerin büyük katkısı olmuştu).

Faşizm de, nazizm gibi, anti-feminist bir tavır takınmış, Mussolini, kadınların, üniversitenin bazı dallarına, özellikle felsefe bölümüne, girmelerini önlemiştir.

E. Normale Dönüş

İkinci Dünya Savaşının sonunda demokrasilerin zaferi ve Birleşmiş Milletlerin kurulması ile kadın hakları alanında yeni bir devir açılmış, Birleşmiş Milletler Andlaşması kadın-erkek eşitliğini ilân etmiş, kadınların toplumsal statülerini geliştirici kurumlara bünyesinde yer vermiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki, bugün Batıda kadın hakları konusunda genel olarak makul ve dengeli bir ortak görüşe varılmış, aşırı uçlardan kaçınan ileri ve ılımlı bir kadın hakları görüşü güç kazanmıştır. Endüstriyel toplumlarda olsun, bağımsızlıklarına yeni kavuşan geleneksel-az gelişmiş toplumlarda olsun kadınlar siyasal ve toplumsal hayata her geçen gün daha büyük bir ölçüde katılmakta ve kadının statüsünde gözle görülür bir gelişme kaydedilmektedir. Bu şüphesiz eşitlik kuralı adına alkışlanacak bir olaydır. Fakat aynı zamanda durdurulması imkânsız bir gidiştir de.

II. TÜRK KADINININ SOSYAL VE SİYASAL HAKLARININ GELİŞİMİ :

A. İslâmdan Önce

İslâmiyetten önce Türk kadınının sosyal ve siyasal durumu oldukça kuvvetliydi. Toplum işlerinde kadın erkek farkı gözetilmiyordu. Kız çocuğuna da erkek çocuğu kadar değer veriliyordu. Kadının eşini seçmek hakkına sahipti; Karı ve Koca aile içinde eşitler. Genellikle rastlanan evlenme şekli monogami idi. Kadın çocukları üzerinde söz sahibiydi ve örtünmüyordu.

Bu devirde kadının kocası Hakanın yanında devlet idaresine katıldığını, hattâ bazen devleti tek başına yönettiğini biliyoruz. Fermanlar yalnız Hakan adına değil hem Hakan hem Hatun adına yazılıyordu. İBN-İ BATUTA, Seyahatnamesinde buna işaret etmektedir. Cengiz Yasasına göre, senelik kurultaylarda kadınlar da bulunuyordu.

B. İslâmda

Eski Türk toplumunda ön plânda gelen ve üstün yeri olan kadın yeni bir uygarlık, islâm uygarlığı çerçevesi içine girince bu çerçeve içindeki ulusların-özellikle Arapların-kadın anlayışının Türk toplumuna etkisi sonucunda eski üstün yerini kaybetmiştir

İslâmiyet kurallarının yanlış yorumlanması sonucunda kadın eve kapandı. Eşler arasındaki eşitlik ortadan kalktı. Kadın örtüler altında saklanmaya başladı. Kadına pek önem verilmez oldu. Eve kapanan kadın sosyal kültürel ve siyasal haklarından da yoksun bırakıldı.

Bu dönemde kadın sosyal ve kültürel haklarının yanı sıra siyasal haklarından da yoksundu. Kamu meclislerine seçme ve seçilme hakkı yoktu. «Kadının akli ve yetenekleri noksan olduğundan vali ve emir olamazlar» deniyordu.

Toplumun çekirdeğini teşkil eden ataerkil aile tipi asırlarca kadının insanca yaşama hak ve özgürlüklerini hiçe sayarak devam etti. Mecelle de kadın özgürlüklerinden pek bahsetmiyordu.

Osmanlı İmparatorluğunda zaman zaman istisna teşkil eden Şair Nigâr Hanım gibi toplum yaşantısına giren ya da Hürrem Sultan, Kösem Sultan gibi siyasal entrikalara karışan kadınlar oluyorsa da kadınların çoğu asırlar boyunca tutsaklıklarının farkında bile olmadılar. Durumlarını gözü kapalılık ve uyuşukluk denebilecek bir tevekkül ile kabul ettiler. Bu durum Kurtuluş Savaşına kadar devam etti.

C. Atatürk Döneminde

Kurtuluş Savaşında erkeğin yanında cephede yer alan kadın varlığını fiilen ispat etti. Ancak kadın erkek eşitsizliği öyle köklü bir şekilde yerleşmişti ki, kadınlarımız daha fazla özgürlük istemeleri gerektiğinin bilincine varamamışlardı. Bunun sonucu olarak kadın haklarını gerçekleştirmek için Atatürkün birçok reformlar yapması gerekmiştir.

Bugün Türk kadını sosyal ve siyasal hakları yönünden birçok ileri ülkeyi imrendirecek bir aşamaya varmıştır. (Örneğin İsviçrenin bazı kantonlarında kadınlara siyasal haklar verilmesi henüz bir kaç yıl önce kabul edilmiştir). Türk kadınları Anayasa, Türk Medenî Kanunu ve Seçim Kanunlarının kapsadığı hükümlerle, yasarlar yönünden, tüm sosyal kültürel ve siyasal haklarına sahip olmuşlardır. Cumhuriyet dönemindeki gelişmeleri kısaca özetleyelim:

Cumhuriyetin ilânından sonra kadını tutsaklıktan kurtarma yolunda atılan ilk adım 1926 yılında Medenî Kanununun kabulüdür.

M. K. nun yürürlüğe girmesi ile kadınlarımız sosyal haklarına sahip oldular. Bu arada kadınlara siyasal hakların verilmesi konusunda Büyük Millet Meclisinde tartışmalar oluyordu. Örneğin Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey kadınlara siyasal hakların verilmesi gerektiğini ileri sürüyor, Hüseyin Avni Bey ise «kadınlara hakları verilmez, onlar alırlar» diyordu.

Bu tartışmalardan sonra 1930 yılında kadınlara Belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı. Bundan dört sene sonra, 5 Aralık 1934 de, kadınların genel seçme ve seçilme hakları kanunlaştı. Bu arada Atatürk bu hakkın kadınlara bir lütuf olarak verilmediğini, kadınların savaş yıllarındaki çabalarıyla bu hakka lâyık olduklarını isbat ettiklerini söylüyordu. Kadının kurtuluşu böylece Türk Devrimi ile birleşmişti.

1935'de ilk kadın temsilciler B.M.M. ne girdiler. Atatürk kadına sosyal ve siyasal haklarını tanımakla kalmayıp bunu gerçek hayatta uygulamaya çalıştı.

D. 1960 dan Sonra Kadın Hakları

1960 yılından sonra her alanda olduğu gibi kadın hakları konusunda da yeni gelişmeler görüldü.

Bugün yürürlükte bulunan 2 Mayıs 1961 tarihli 306 numaralı kanuna göre (Seçim Kanunu) «21 yaşını bitiren *her* Türk seçmendir. (md 6).

30 Mayıs 1961 tarihli 306 numaralı Milletvekili Seçim Kanununa göre ise seçilme yeterliğine sahip *her* vatandaş seçilme hakkına sahiptir. (md 10).

19 Temmuz 1963 tarihli 307 numaralı Belediye Kanununun 24. maddesine göre de kadınların seçme ve seçilme hakları vardır.

Bütün bunlardan maada, bir çok alanlarda yeni hükümler getiren 1961 Anayasası da kadın erkek eşitliği yönünden ileri hükümler taşımaktadır.

Örneğin Anayasanın Başlangıç kısmında «Bütün fertlerini kâderde, kıvançda ve tasada ortak bölünmez bir bütün halinde» ifadesi kullanılmıştır.

Yine Anayasanın 12. maddesi «*Herkes* dil, ırk ve *CİNSİYET*, siyasal düşünce, felsefî inanç din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir» demektedir. Böylece cinsler arasındaki eşitlik Anayasa tarafından resmen kabul edilmiştir.

Anayasanın 54. maddesi vatandaşlık konusunda cins farkı gözetmemiştir. Seçme ve seçilme haklarını dile getiren Anayasa 55, 68, 71, 72, maddeleri ile kadın-erkek ayrımı gözetmemiştir.

E. Uygulamadaki Aksaklık ve Eksiklikler

Türk kadını bugün teorik olarak kanunlarımızda üstün bir yere ve haklara sahiptir. Ama kadınlarımızın siyasal haklarını kazanmalarından bu yana uzun yıllar geçmesine rağmen kadınlarla ilgili birçok sorunun halâ bir çözüm yolu beklediği de gerçektir. Kadınlarımız kanunlardaki haklarına genellikle sahip çıkamamışlardır. Büyük şehirlerde yaşayan, «mutlu azınlık» diyebileceğimiz bir kadın grubu haklarına gerçekten sahip çıkmakta ve haklarını kullanmaktadırlar. Fakat büyük şehirler dışındaki kadınlarımızın % 80 i için durum bunun tamamen tersidir.

Özellikle Doğuda ve köylerimizde toplumu kanunlardan çok töreler ve din kuralları yönetmektedir. Anayasanın öngördüğü birçok ileri hükümler taassup ve bilgisizlik nedeniyle uygulanmamaktadır. Bunlardan biri, ilk öğrenimi kızlar için zorunlu sayan 50. maddedir. Ülkemizde kız çocuklar için kanunla zorunlu sayılan öğrenim köylüler tarafından belki de ekonomik nedenlerle gereksiz görünmekte ve kız çocuklar okula gönderilmemektedir. Öte yandan öğrenim kademesi yükseldikçe kız öğrenci sayısı azalmaktadır.

Türk toplumu bugün aydın bir annenin gelecek nesiller üzerinde sağlayabileceği olumlu etkinin bilincine henüz varmış değildir. Cehalet, köklü töreler, dini yanlış anlama ve değerlendirme, erkek bencilliği v.b. kadının kendi haklarını elde etmek için bilinçlenmesini önlemiştir. Kadınlarımız, kanunlardaki ileri hükümlere rağmen, sosyal ve kültürel haklarına tam anlamıyla kavuşamamışlardır.

Siyasal haklar yönünden durum sosyal haklardan hiç farklı değildir. Türk kadını asırlardır toplum yönetiminde bir sözü olması gerektiğinin farkında bile olmamıştır. Bunun sonucu olarak kadınlarımız siyasal haklarını elde etmek için sürekli bir çabaya girişememişlerdir. Haklarına gerçek anlamda sahip çıkamamış olmalarını, siyasal hakların kadına birdenbire, bir mücadeleye girişilmeden verilmesine bağlayanlar vardır. Fakat bizde kadınların böyle bir uğraşa girmesi imkânsızdı. Çünkü elli yıl öncesine kadar toplumumuzda hâkim olan gelenek ve görenekler, kadını erkeğin çok aşağısına koymuştu. Kadının bu koşullar altında bir

mücadeleye girişmesi imkânsızdı. Bu konuda kadının, sonucunu tahmin etmeden, erkeklerle birlikte giriştiği tek mücadele Kurtuluş Savaşı olmuştur.

Türkiye'de zaman zaman, diğer bazı ülkelerde de görüldüğü üzere kadının yeterli siyasal terbiyesi olmadığından siyasal haklara sahip olması gereksizdir denmiştir. Fakat siyasal terbiyenin siyasal hakların gereği gibi kullanılmasıyla kazanılacağı da bir gerçektir.

Kadınlarımızın siyasal haklarını kazanmalarından bu yana 39 yıl geçmiştir. Bu yıllar zarfında kadınlarımız birçok dernekler kurmuşlar ve siyasal partilere girmişlerdir. Halen Türk Parlâmentosunda senatör ve milletvekili kadınlar da vardır.

Bugün siyasal haklar yönünden kadının karşı karşıya bulunduğu en önemli sorun bu hakların gereği gibi kullanılmamasıdır. Kadınlarımızın % 80'inin fiilî durumu Osmanlı İmparatorluğu döneminden pek farklı değildir.

Toplumun eskiye olan bağlılığı yanında, kadının iktisadî bağımlılığı erkeğin bu konudaki alışkanlığı ve dar görüşlülüğü, kadının sürekli olarak kocasının veya babasının fikirlerinin bir aynası oluşu, yani fikri bağımlılığı, bu fiilî durumun nedenlerindedir.

Bu nedenlerle Türk kadınının siyasal kanaat ve davranışlarında özellikle köylerde oy vermesinde erkeğe bağımlılık karakteri genellikle hâkimdir.

Türk Devrimi için kadının kurtuluş hareketidir deniyorsa ve Anayasa ve kanunlarımızın açık hükümlerine rağmen kadınlarımızın çoğu için sosyal kurtuluş henüz gerçekleşmemişse, bu, kadınların siyasal eyleme bütün güçleriyle katılmaması yüzündendir.

Kadın sorunu sadece kadınların eğitilmesi ya da hakları konusunda bilinçlendirilmesi ile çözümlenmez. Bunun yanında erkeklerin de kadın haklarını desteklemeleri gerekir.

SONUÇ :

Konuşmamıza son verirken Kadınların sosyal ve siyasal hakları konusunda özellikle son yıllarda olumlu çalışmalar yapıldığını önemle belirtmek isteriz. Bir takım kadın dernekleri, örneğin Türk Kadınlar Birliği, Türkiye Üniversiteli Kadınlar Derneği ve Türk-Amerikan Kadınlar Kültür Derneği gibi dernekler öncü ça-

lışmalarıyla kadınların her alanda ilerlemesine, sosyal, kültürel ve siyasal plânda gerçek bir etkinlik kazanmasına çalışmaktadırlar. Bir Türk şairinin dediği gibi, «Elbet sefil olur beşer, alçalırsa kadın». Türk kadınları çağdaş, ileri bir toplum düzeninin okumuş, bilinçli anaların omuzları üstünde yükseleceğini bilmektedirler. Gelecek için umudumuz ve gururumuz budur.